

Een analyse van – en een alternatief voor de huidige handel in tropische producten

Ter gelegenheid van mijn bezoek aan Frans van der Hoff – mede oprichter van Max Havelaar – in Mexico in het voorjaar van 2009, las ik een aantal interessante boeken. Vooral aan de hand van citaten uit deze boeken, hierbij een analyse en alternatief voor de huidige handel in tropische producten. Die zou er mede toe kunnen leiden dat het Westen wel een eerlijke prijs gaan betalen voor sociaal- en milieuverantwoorde bewerkte koffie en andere tropische producten.

Het betreft de boeken *De feiten over fair trade* van David Ransom, in 2003 uitgegeven door Lemniscaat, en *Gevaarlijke rijkdom – Grondstoffen in de mondiale economie* van Ruud de Meyer en Emiel Vervliet (redactie) uitgegeven door MO* Noord Zuid Cahier (dezelfde uitgever als van het zeer lezenswaardige Belgische MO*-Magazine).

Ik zal de analyse en de alternatieven vooral bespreken aan de hand van citaten die ik uit beide boeken heb opgenomen. *Hierbij voeg ik de paginanummers toe met de toevoeging F (eerste boek) en G (tweede boek)*. Daarna trek ik conclusies en geef een mogelijk alternatief.

1. Analyse

Over de schuldenlast van ontwikkelingslanden en de beruchte Structurele Aanpassingsprogramma's van de Wereldbank en IMF:

‘Wederom profiteren de speculanten, banken en ondernemingen en iedereen in het Noorden van de lage inflatieniveaus als gevolg van goedkopere goederen uit het Zuiden. De verliezers zijn het milieu – aangezien waardevolle onvervangbare hulpbronnen worden leeggezogen en zonder na te denken verspild – en de arme volken die nog armer worden. Vanuit het Zuiden gezien, waar de meeste mensen wonen, is de vrijhandel lang niet zo gunstig.’ (p.21 F)

Over de verslechterende ruilvoet van grondstoffenexporteurs:

- ‘Een hongerend land exporteert steeds meer voor consumptie bestemd graan, aangezien dit alles is wat het heeft en de prijs ervan gedaald is – wat betekent dat dit land zelf steeds minder voedsel heeft, en voor de hongerige lokale bevolking kan de waarde van voedsel dan zelfs stijgen. Meestal worden zaken als auto's en elektrische goederen als essentiële importartikelen beschouwd. Maar hier profiteren alleen de rijken in arme landen van. Zo uiten slechtere handelsvoorwaarden zich in een achteruitgaande levensstandaard en grotere armoede voor de meerderheid.’ (p.23 F)

- ‘Tussen 1960 en 2000 daalden de reële grondstoffenprijzen met ongeveer twee procent per jaar.’ Zouden ze de inflatie gevolgd hebben dan zouden de exportinkomsten in 2002 ongeveer 112 miljard hoger hebben gelegen, dit komt overeen met twee keer het mondiale bedrag aan ontwikkelingshulp. De prijzen daalden het snelst voor tropische dranken en plantaardige zaden en oliën, juist waar ontwikkelingslanden het sterkst in zijn. (p.11 G)

- ‘De prijsdalingen voor deze (koffie, cacao) en andere grondstoffen hebben een *race to the bottom* veroorzaakt: lonen en arbeidsvoorwaarden gaan achteruit, vast werk wordt vervangen door tijdelijk werk, kinderen worden ingeschakeld, er is minder geld voor gezondheidszorg, huisvesting en onderwijs. De kleine producenten worden het zwaarst getroffen. In veel landen is de kwaliteit van de producten gedaald door een gebrek aan investeringen. Daarnaast worden ook negatieve milieueffecten gemeld. De toepassing van intensieve teeltmethoden kan leiden tot bodemerosie, uitputting van de biodiversiteit, vervuiling van de grond door pesticiden en aantasting van de waterlagen. Op wereldvlak bestaat er grote bezorgdheid over het gebruik van fossiele brandstoffen als grondstof voor meststoffen en de gevolgen van intensief bodemgebruik op het klimaat.’ (p. 13 G) *Voeg hier nog het*

grote oliegebruik aan toe als gevolg van het transport van deze goederen en bewerkingen binnen en buiten de landbouw (GG).

Over de macht van multinationals:

- 'Deze imperia zijn de grootste voorstanders van 'vrije' wereldhandel, gewoonweg omdat ze tweederde ervan monopoliseren – een veel groter aandeel dan ze in interne of binnenlandse handel hebben – en dit graag zo willen houden. Onder 'vrij' verstaan zij niet de gangbare betekenis van het woord; zij willen slechts dat het verder in hun voordeel werkt. (...) De omvang van overheidssubsidies aan particuliere kapitaalvennootschappen is zo groot dat zij de echte profiteurs genoemd kunnen worden en niet diegenen die afhankelijk zijn van povere bijstandsuitkeringen. In ruil daarvoor financieren ze politieke partijen in rijke landen, steunen ze corrupte personen in arme landen – wat dan wel goedkoper is, maar op hetzelfde neerkomt – en verkrijgen ze zo ook op politiek gebied een onbeperkte macht.' (p.22 F) *Deze gedachtegang komt ook uitgebreid aan de orde in de brochure 'Small is beautiful – Big is subsidised' uitgegeven door ISEC (zie: <https://scholar.archive.org/work/syl2ox3mufhnhkukggcwq2tpvi/access/wayback/http://www.counter-currents.org/gorelick170911.pdf>).*

- 'Bovendien raakt de mythe van hevige internationale concurrentie afgezaagd, aangezien grote ondernemingen elkaar opslokken en opgaan in niet te onderscheiden giganten. Er lijkt alleen nog sprake te zijn van concurrentie tussen regeringen ten gunste van ondernemingen of tussen arme mensen voor een baan, in plaats van tussen multinationals voor een groter aandeel op de wereldmarkten waarop ze sowieso al een monopolie hebben. In deze situatie vertelt de prijs van iets ons meer dan wat de heersende orde van rijkdom en macht ongestraft kan doen.' (p.138- 139 F)

Over handel, fair trade, Mexico en koffie:

- 'Mexico staat vierde op de ranglijst van landen met de meeste miljonairs – de 35 rijkste families bezitten samen evenveel als de 15 miljoen armste mensen samen. (...) Oneerlijke handel verplaatst welvaart van de relatief arme naar de relatief rijke.' Hetzelfde gebeurt binnen landen. 'Fair trade is geen niche die zich zonder hulp van buitenaf kan handhaven. Het zal niet ver komen wanneer de huidige economische orthodoxie niet wordt aangepakt.' (p.32 F)

- Slechts een-derde van de Mexicaanse bevolking, ongeveer dertig miljoen mensen, werkte nog steeds in de landbouw. Maar dat waren meer mensen dan er vijftig jaar geleden in het hele land wonen. Mexico kon zichzelf niet van genoeg voedsel voorzien. Volgens academici van de Harvard Business School in Mexico Stad lag de oplossing hiervoor in het relatieve voordeel: verkoop tropisch fruit aan de Amerikanen en koop goedkope maïs terug. Maar met de prijs van geïmporteerde maïs zouden de acht miljoen kleine boeren in Mexico, wier leven en cultuur afhankelijk waren van de landbouw, onmogelijk kunnen overleven – ze zouden naar de stad moeten verhuizen en in de *maquilas* gaan werken, of ze wilden of niet.' Hij vertelt vervolgens over het fair trade systeem opgezet door Max Havelaar in Mexico, waarbij de tussenhandelaars werden uitgeschakeld en men een minimumprijs kreeg. Hierdoor kon men ook in tijden van lage koffieprijs overleven. Ook worden de schadelijke effecten van het NAFTA-vrijhandelsverdrag besproken. (p. 35, 36 en 39 F)

Over de onrechtvaardige koffiehandel:

- 'Deze industrie genereert miljarden dollars winst, waarvan de mensen die de koffie zelf verbouwen niets terugzien. Tenzij er niets verandert, zullen ze er nooit iets van zien. Hoewel zij (in Peru) – net als zo'n twintig miljoen anderen in de tropische landen in het Zuiden – hun hele leven lang voor koffie hebben gezwoegd, heeft het ze nooit iets opgebracht. (...) Maar hij en zijn coöperatie ontvingen,

wanneer ze geluk hadden slechts \$70. Dat is minder dan een 1/180ste deel (van de \$ 13.000 per koffiezak op basis van de hoge koffieprijzen aan westerse consumenten).’ (p.45 F)

- Van de koffieprijzen gaat: 55% naar expediteurs en branders, 25% naar de detailhandel, 10% naar exporteurs en 10% naar de koffieboer.’ (p.46 F)

- ‘De wereldprijs voor koffie wordt gekenmerkt door twee dingen. Ten eerste door de grote verschillen van jaar tot jaar, zelfs van dag tot dag, waardoor het voor producenten erg moeilijk wordt verstandig vooruit te plannen. Eén reden hiervoor is speculatie. (..) Het tweede kenmerk is een daling van de koffieprijzen op de lange termijn. In tegenstelling tot de olieproducenten werken de koffieproducerende landen niet samen ter beheersing van de productie en hierdoor (dalen) de prijzen. De regeringen van deze landen hebben dergelijke afspraken wel gemaakt, maar in 1989 zijn die mislukt. Herhaalde pogingen om de afspraken nieuw leven in te blazen, hebben tot nu toe geen resultaat gehad.’ (p.52-53 F)

- Ook hier wordt ingegaan op de toenemende concentratie van enkele grote spelers in de handel en verwerking van tropische producten. ‘In de vroege jaren 1990 bracht de uitvoer jaarlijks tien tot twaalf miljard dollar op, de totale waarde van de verkoop in de kleinhandel was ongeveer dertig miljard dollar. Vandaag is de waarde van de finale verkoop gestegen tot zeventig miljard dollar, de totale uitvoerbedragen niet meer dan vijf tot zes miljard dollar. (..) Invoerders, koffiebranders en handelaars concurreren met elkaar voor marktaandeel, maar staan verenigd tegenover de koffieproducerende landen als het gaat om het drukken van de prijs van ruwe koffie.’ (p.29 G)
Schandalig!

Over katoen en de kledingindustrie

- ‘Katoen heeft zich razendsnel verspreid over vijf procent van alle landbouwgrond ter wereld, eist vruchtbare grond in hongerijsende samenlevingen op, zuigt deze leeg door irrigatie en vergiftigt ze. Voor katoen zijn grotere hoeveelheden giftige bestrijdingsmiddelen nodig dan voor welk ander gewas dan ook. Een kwart van de bestrijdingsmiddelen ter wereld wordt voor katoen gebruikt, waardoor er per jaar een miljoen gevallen van vergiftiging bij mensen voorkomen.’ Deze chemicaliën worden ook gebruikt bij het vervaardigen van stof en het verven van de broek. (p.106 F)

- ‘Dus in dit postmoderne tijdperk is onze grootste en nuttigste industrie, die in een behoefte voorziet die bijna net zo belangrijk is als voedsel, in een gifwolk teruggekeerd naar de donkere, duivelse fabrieken van de negentiende eeuw. Dit noemen we ‘ontwikkeling’. (p. 108 F)

- Volgens Harry Wu, mensenrechtenactivist: ‘In China is het bedrijfsklimaat verbeterd. De schendingen van de mensenrechten worden zelfs erger. Gedwongen arbeid wordt nog steeds toegepast in de kledingindustrie. Er zijn geen onafhankelijke vakbonden en iemand die probeert de arbeiders te organiseren, komt in een heropvoedingskamp terecht. (p.109 F)

Over cacao en chocolade:

- ‘Alles gaat via de Nederlandse haven Rotterdam en wordt vervolgens door Dutch Cacao verwerkt tot cacao-drink, -boter of -poeder. Hierna wordt deze het hoofdingrediënt voor chocolade die op verschillende plaatsen op het Europese vasteland wordt geproduceerd.’ (p.115 F)

- ‘*Big Chocolate*, die de Engelse (Cadbury’s, Mars en Nestlé, samen 75% van de markt) en de Amerikaanse (Hershey, Mars (met z’n tweeën 75%, verder Kraft en Nestlé) markt domineert, is meer geïnteresseerd in een goedkoop product dan in hoogwaardige chocolade met veel vaste cacao-deeltjes. (..) Over het algemeen is het moeilijker om fair-trade-chocolade van de grond te krijgen dan koffie. Het bleek moeilijk om de macht van Big Chocolate te doorbreken, aangezien dit bedrijf in staat is de prijzen laag te houden en de media te doordringen van reclame. (..) De interesse van Big Chocolate om de kosten te verlagen en het marktaandeel te verhogen vormde een wereld van verschil met de

strijd van de West-Afrikaanse boeren voor minimale welvaart door een fatsoenlijke prijs voor hun bonen. (..) Het is een strijd van ongelijken, waarbij de eindconsument en de verkoper zich nauwelijks bewust zijn van elkaars bestaan.’ (p.116,117, 121 en 125 F)

- ‘Maar volgens hem (Craig Sams van Whole Earth Foods, produceert biologische chocolade) is de kleine boer uiteindelijk de meest efficiënte producent van bonen. “Plantages kunnen alleen concurreren, wanneer de arbeidsomstandigheden gelijk zijn aan die van slavenarbeid, met ontzettend lage lonen – en dat pikken de mensen op een gegeven moment niet meer”. De dramatische daling van het aandeel van de cacao-productie van plantages in Brazilië en Maleisië onderstreepte Sams argument. Een epidemie van de heksenbezemziekte op Braziliaanse plantages had aangetoond hoe genetische uniformiteit landbouwscheikundige gewassen ondermijnt.’ (p. 119 F)

- Volgens Sams is ‘er helemaal geen grote prijsstijging nodig (..) om de omstandigheden voor de kleine boer te verbeteren: “We drijven mensen voor zo weinig tot wanhoop. Door de verbouwers een premie van vijftientig procent te geven, worden de repen van Green en Black’s slechts vier procent duurder, maar voor de boeren is dit een wereld van verschil.”’ (p.123 F)

Vooraf door de Structurele Aanpassingsprogramma’s werden marketingboards door de overheid ontmanteld. Deze waren bureaucratisch, maar zorgden voor ‘een zekere stabiliteit van de prijzen, voor minimale kwaliteitsnormen en voordiensten en kredietverlening aan de producenten.

Daarnaast bestonden stabilisatiekassen die b.v. in West-Afrika en Maleisië boeren beschermden tegen te grote prijsschommelingen. Deze waren meer succesvol dan de huidige marktgerichte benadering via futures en termijnmarkten op de beurs. (p.24- 25 G)

2. Alternatieven

Over fair trade en zijn criteria

‘Fair trade berust op de theorie dat de prijs niet alleen de beste, maar de enige scheidsrechter van billijkheid is. Op een concurrerende vrije markt krijg je datgene waarvoor je betaalt. De rest is te ontvankelijk voor ‘verdraaiing’ en ‘politieke interventie’ om betrouwbaar te zijn. Maar we hebben al gezien dat goedkope producten – en dus lage inflatie in het Noorden – voortkomen uit een openlijke politieke interventie door het Noorden in het Zuiden door het mechanisme van schuld. De oproep om de politiek buiten de handel te houden, is grote onzin.’ (p.138)

De principes van fair trade volgens Ramson zijn:

- democratische organisatie door de producenten,
- erkende vakbonden
- geen kinderarbeid
- acceptabele arbeidsomstandigheden
- onderhoud van het milieu
- prijzen die de productiekosten dekken (via minimumprijsgarantie)
- speciale premies ter verbetering van de omstandigheden
- langlopende betrekkingen

‘De essentie is dat we handel gebruiken zoals die oorspronkelijk is bedoeld – of handel vergroot de menselijke welvaart in zijn geheel, of het is een waardeloos instrument dat sommigen verrijkt, veel meer mensen verarmt en ons niet verder brengt.’ (p.28-29)

Over (het gebrek aan) de prioriteit voor effectieve alternatieven:

- In de jaren 70 'vond het Geïntegreerd Grondstoffenprogramma van de UNCTAD veel steun. Een gemeenschappelijk grondstoffenfonds was voorzien om de aanleg van buffervoorraden van belangrijke grondstoffen te financieren. Die buffervoorraden waren een centraal element in de Internationale Grondstoffenakkoorden. De oprichting van het grondstoffenfonds werd al in 1980 goedgekeurd, maar het fonds begon pas in 1989 te werken. Maar toen leefden we al in een andere wereld, waarin nog maar weinig steun te mobiliseren viel voor tussenkomsten in de werking van de markt. De grondstoffenovereenkomsten faalden, veelal omdat de verbruikerslanden zich eruit terugtrokken. De meeste grondstoffenorganisaties hebben hun activiteiten sindsdien beperkt tot studiewerk. Het grondstoffenfonds kreeg slechts een beperkt budget en moest zich beperken tot technische bijstand aan ontwikkelingslanden en internationale projecten voor de studie van de productieketen van bepaalde grondstoffen.' (p.27)

- In 1994 werd er in de WTO een wettelijke basis gelegd om de problematiek van de tropische landbouwgrondstoffen te behandelen. 'Oxfam heeft de oprichting van een werkgroep voor Handel en Grondstoffen gevraagd en Kenia, Oeganda en Tanzania hebben in 2003 en 2004 het probleem aan de orde gesteld in het Comité voor Handel en Ontwikkeling.' In Cancun werd de ernst erkend, en toegevoegd aan de lijst van te behandelen problemen. (p.17 G)

- Het versterken van nationale en internationale concurrentieregels is een mogelijke weg om de nadelen van concentratie tegen te gaan. Tanzania, Oeganda en Kenia hebben voorgesteld dat de WTO maatregelen zou overwegen om het concurrentieverstorende gedrag van grote bedrijven tegen te gaan en de onderhandelingspositie van kleine boeren te versterken. De discussie over dit voorstel werd verdronken in het bredere debat over de 'nieuwe problemen' en in 2004 van de agenda geschrapt. Voor vooruitgang op dit gebied moet nu naar andere instellingen van de VN gekeken worden.' (p.30 G)

- 'Het falen van de internationale gemeenschap in de aanpak van het grondstoffenprobleem, in het bijzonder van het verband tussen grondstoffenafhankelijkheid en extreme armoede, kan met recht een 'samenzwering van de stilte' genoemd worden.

'Wat weerhoudt de UNCTAD ervan actie te ondernemen? Haar leden. Wie zijn haar leden? Onze regeringen. Wat weerhoudt hen ervan actie te ondernemen? Ofwel de inertie van diegenen onder ons die hen in dienst hebben in landen met democratische pretenties, ofwel de onderdrukking van diegenen die wonen in landen zonder democratie.' (p.140 F)

Over alternatieven die wel degelijk werken, maar...:

'Het best gekende grondstoffenakkoord is dat voor koffie. De jaren 1964-1989 waren volgens Oxfam 'gouden jaren' van redelijke en stabiele prijzen. De regeringen hielden zich aan de discipline van de afgesproken productiequota. De prijs was relatief hoog en stabiel, schommelend tussen 1,2 en 1,4 dollar per pond. De overeenkomst leidde tot prijzen die dertig procent hoger lagen dan het niveau dat door het spel van de marktkrachten zou bereikt zijn. In de zes jaren na 1989 daalde de wereldprijs met zestig procent. (...) Maar er zijn ook auteurs die niet meer geloven in de toekomst van grondstoffenakkoorden. De consumentenlanden zullen ze niet meer ondertekenen en de Structurele Aanpassingsprogramma's hebben geleid tot ontmanteling van de nationale structuren die nodig zijn voor een goede werking van die akkoorden. (p.28 G)

3. Conclusie

Analyse

De citaten spreken eigenlijk voor zich. De consumerende landen hebben via hun enorme invloed op Wereldbank, IMF en WTO, het opblazen van de grondstoffenovereenkomsten, en een prioriteit van de markt boven de overheid in het algemeen, doelbewust meegewerkt aan de huidige problematiek. Nederland speelt hier als grote importeur en verwerker van deze producten een belangrijke rol in.

De publieke controle op een redelijke prijs aan de boer is nagenoeg geheel overgegaan in een vrijbrief voor een steeds kleiner wordend aantal multinationale voedingsmiddelen- en handelsbedrijven, een zo groot mogelijke winst te behalen en de boeren zo min mogelijk te betalen. Slachtoffer zijn niet alleen de boeren en de arbeiders (en hun gezinnen) in deze grondstoffensector, maar ook het milieu. Er mag sinds het verschijnen van de boeken, een tijdelijke opleving zijn geweest van de prijzen, maar die hoge prijzen duren nooit lang. We weten nog hoe er werd gesproken over de voedselcrisis; de productiehoeveelheden moeten zo snel mogelijk omhoog en alle handelsbeperkende maatregelen moeten worden opgeheven. Het werd schandalig genoemd dat bepaalde landen exportbeperkingen oplegden om hun eigen bevolking eerst te voeden. Over de prijs aan de boer en de structurele oorzaken van de voedselcrisis had bijna niemand het.

Alternatieven

Wat de alternatieven betreft, heeft fair trade binnen bepaalde landen een redelijk marktaandeel behaald. In Nederland loopt het aandeel eerder terug dan het oploopt, en is ondertussen van een voorloper in de achterhoede terecht gekomen wat betreft Europese landen. Steeds meer wordt fair trade gekoppeld aan biologische productie, hoewel dit nog niet structureel is vastgelegd in een beter nieuw keurmerk. Met het oog op de dreigende klimaat- en oliecrisis, de stijgende wereldbevolking, het sterk verminderen van vruchtbaar land en zoet water, en de sterk bedreigde laatste natuurgebieden, zouden er nog wel wat extra criteria aan deze handel kunnen worden toegevoegd.

Zo zou de voedselzekerheid niet in gevaar mogen komen door exportproductie, moet voldoende natuur beschermd worden, en zouden kringlopen zoveel mogelijk gesloten moeten worden. Ook zal er een belasting voor de bijdrage aan klimaatverandering moeten worden geheven. Maar dit zou voor alle import van tropische producten moeten gelden, en niet alleen voor de fair trade producten.

Omdat het nog even zal duren voordat voorgaande genoemde sociale en milieumaatregelen wettelijk zullen worden vastgelegd, een tussenoplossing:

Alle producten die als alternatief in voldoende mate in Europa kunnen worden geproduceerd – bij vermindering van de vleesconsumptie, en zeer beperkt gebruik van biobrandstoffen – worden belast met een extra importheffing. Dit geldt voor palmolie en soja maar ook katoen. In de analyse zijn de negatieve effecten van dit gewas nog eens genoemd. Europese alternatieven zijn er namelijk voldoende via o.a. vlas, hennep, brandnetel en wol. Diverse tropische fruitsoorten zullen in ieder geval duurder worden door een milieuheffing, eventueel te voldoen via een hogere importbelasting.

Iedereen is het er verder over eens dat de afschaffing van tariefescalatie op bewerkte tropische producten nu echt prioriteit moet krijgen. Tot nu toe is die ver onder aan de WTO-agenda gekomen en/of wordt onvoldoende en niet snel genoeg aangepakt. Dit betekent niet dat ik voor een WTO-deal ben van de voorstellen zoals ze nu voorliggen. Deze deal mag niet gesloten worden, want betekent binnen de landbouw en andere sectoren een verregerende verslechtering.

Dan de grootste uitdaging: het weer op de agenda krijgen van de grondstoffenovereenkomsten. Uit de citaten – en het wel werken van de OPEC – blijkt duidelijk dat het vooral het ontbreken van de politieke wil is, die blijvende oplossingen in de weg staan. De lobby van de industrie en handel op de westerse landen is blijkbaar te groot, om te werken aan dit alternatief dat duidelijk zijn waarde bewezen heeft. Over de precieze invulling kan natuurlijk altijd onderhandelt worden, maar daar zullen de deskundigen het redelijk snel over eens zijn, bij politiek groen licht.

Tenslotte zal er nationaal, Europees en internationaal nu eens werk moeten worden gemaakt van mededingingswetgeving. De huidige concentratie binnen de voedingsmiddelenindustrie en handel dient te worden teruggedraaid. Het is schandalig dat dergelijke onderwerpen die ontwikkelingslanden op de WTO- agenda zijn geplaatst, hier vervolgens van verdwijnen.

Kan het Nederlandse kabinet eens uitleggen wat haar positie hierover en over de andere genoemde alternatieven is?

Guus Geurts

8 mei 2009

vanuit Nebaj - Guatemala

guusgeurts@yahoo.com

www.guusgeurts.nl